

بررسی رابطه سرمایه های اجتماعی و برنامه ریزی توسعه محله مینا^۱

راضیه رضازاده - استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.
علی سلسله* - کارشناس ارشد شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

Survey Relation between Social Capital and Community Base Planning for the Degree of Master of Art in Urban Planning

At community-based development planning, vision of planning and management from below to up and based on empowerment and approach of asset - based with emphasis on human source, social capital and social participation of habitants of sections. On this direction, researcher considered Robert Putnam approach to social asset and measured it in selected sections in Tehran (five community: Gisha, Yaft abad, Saheb zaman, Farhangian, Sadeghiye) and amount tendency to community-based development on basis Re-view literature had quantitative. The axis of this research is survey social capital and tendency to community based development planning and direct and strong correlation between these variations had confirmed. On basis of results this research, when social capital of one community rises, tendency to community based development rises. On basis presented model of this research, social capital is good predictor for explanation tendency of people to community-based development planning. With consider to this results, could be resulted: If community based development planning policy as essential strategy in direction sustainable development of city and restructure joy to city society, had been emphasized by authorities of city, If authorities will consider to community-based development planning (on new standard city development), in first Authorities must consider to social capital and influence factors on forming it in city and section and with good fundamental, provided backgrounds for improvement it.

Keywords: asset based approach, community development, community-based development planning, social capital

چکیده

تحقیق حاضر که در قالب یک مطالعه موردی و مقایسه تطبیقی انجام گرفته است، یک تحقیق میدانی از نوع پیمایشی می باشد و تکنیک تحقیق نیز پرسشنامه می باشد. در این راستا، پژوهشگر با مینا قراردادن رویکرد رابرت پاتنام به مقوله سرمایه اجتماعی، آنرا در محلات منتخب مورد سنجش قرار داد. محله گیشا (کوی نصر) در منطقه ۲، محله های یافت آباد و صادقیه و صاحب الزمان در منطقه ۱۸ و شهرک فرهنگیان در منطقه ۲۱ شهرداری تهران و همچنین میزان تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا را بر اساس مبانی نظری آن در همان محلات، کمی نمود. محور تحقیق حاضر، بررسی رابطه سرمایه های اجتماعی و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا بوده است و همبستگی مستقیم و قوی میان این دو متغیر اثبات گردید. مشاهده شد هرچه سرمایه اجتماعی در محله ای بالاتر بوده، تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا در آن بیشتر بوده است. این موضوع اهمیت وجود سطح بالایی از سرمایه اجتماعی را به عنوان پیش نیاز اساسی در جهت توسعه محله مینا اثبات می نماید. همچنین بر اساس مدل ارائه شده در این پژوهش، سرمایه اجتماعی یک پیش بینی کننده خوب برای تبیین تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا از سوی مردم است.

واژه های کلیدی: توسعه محله ای، برنامه ریزی توسعه محله مینا، رویکرد دارایی مینا، سرمایه اجتماعی، محله

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۲۴۶۴۵۴۲۹؛ رایانامه: ubtin@yahoo.com

این مقاله از پایان نامه کارشناسی ارشد شهرسازی نویسنده مسئول مکاتبات به راهنمایی دکتر رضازاده در دانشگاه علم و صنعت ایران در سال ۱۳۸۸ استخراج شده است که بدینوسیله مراتب سپاس خویش را از اساتید راهنما و مشاور اعلام می دارد.

۱- مقدمه

به رویکردهای نوین «برنامه ریزی محله مینا^۱ و دارایی مینا^۲»، عمدتاً بر ابعاد اجتماعی ظرفیت‌های موجود در محله‌ها و سرمایه‌های اجتماعی تأکید می‌نماید.

۲- طرح مسأله

در چرخش از پارادایم سنتی به جدید، مقوله‌ای که بسیاری از صاحب‌نظران بر آن تأکید داشته‌اند، تقویت و اهمیت نقش «سطوح محلی»^۳ و حضور انجمن‌ها و نهادهای مدنی در عرصه تصمیم‌گیری با تأکید بر نقش شهروندان و مشارکت واقعی آنها در عرصه فعالیت‌ها و اقدامات روزمره است. بنابراین از دیدگاه فریدمن، اگر به دنبال عدالت اجتماعی بیشتر، محیط زیست سالمتر و تنوع فرهنگی بیشتری هستیم، بایستی تعریف جدیدی از برنامه ریزی ارائه دهیم و این تعریف بلا شک نیازمند یک تغییر بنیادی^۴ در مفهوم برنامه ریزی است. این پژوهش در پی تبیین رابطه برنامه ریزی توسعه محله مینا و شاخص‌های سرمایه اجتماعی است. عمده‌ترین سوال پژوهش این است که «چگونه می‌توان با دیدگاهی خرد در برنامه ریزی و توجه به شاخص‌های سرمایه اجتماعی، در جهت توسعه محله‌ها و نهایتاً شهر اقدام نمود؟ این پرسش در خود سوال‌های دیگری نیز به همراه خواهد داشت که عبارتند از:

- آیا رابطه‌ای بین سرمایه اجتماعی محله و توسعه محله وجود دارد؟
- نحوه ارتباط عوامل کالبدی و شاخص‌های سرمایه اجتماعی در محله به چه صورتی می‌باشد؟
- آیا بین حس مکان (نحوه نگرش ساکنان محله نسبت به محیط کالبدی) و میزان سرمایه اجتماعی ساکنان می‌توان رابطه‌ای را قائل بود؟
- آیا برنامه ریزی توسعه محله مینا، زیر بنای ایجاد سرمایه‌های اجتماعی در محله است یا اساساً در اثر وجود سرمایه‌های اجتماعی در محلات امکان حضور و بروز می‌یابد؟

در طی دهه‌های اخیر، بسیاری از سازمان‌ها و نهادهای دخیل در امر مدیریت و برنامه ریزی شهری در سطح جهان بر ترویج نگرش مشارکتی برای تشویق نوعی رهیافت مدیریت و برنامه ریزی از «پایین به بالا» و توانمندسازی «محلات» به منظور اقدامات توسعه‌ای تأکید داشته‌اند و تصمیم‌گیری و چاره‌اندیشی در خصوص حل مسائل شهری مبتنی بر اجتماعات محله‌ای، با هدف تأمین شرایط لازم برای رفاه شهروندان را مدنظر داشته‌اند. به موازات مقوله مشارکت شهروندی که از دهه ۱۹۶۰ به طور جدی مطرح شد، موضوع **منافع عامه**^۱ در دهه ۱۹۷۰ به عنوان بحثی کلیدی در تئوری شهرسازی همه‌گیر شد و همچنین انتقاد به دیدگاه علمی و اثبات‌گرایانه (رهیافت پوزیتیویستی) در شهرسازی در دهه ۱۹۸۰ مطرح می‌گردد و به دنبال آن تأکید بر جنبه‌های انسان‌گرایانه و زمینه‌های اجتماعی در تئوری شهرسازی، همه به عنوان عناصر اصلی در پارادایم جدید برنامه ریزی شهری به طور همزمان مورد توجه قرار گرفته است. برنامه ریزی توسعه محله مینا براساس این تحولات نظری و تغییر نگرش‌ها و رویکردها به مقوله برنامه ریزی شهری به عنوان رهیافتی مناسب و کارآمد در حل مسائل و مشکلات شهری مورد توجه قرار گرفته است.

از سوی دیگر توجه به **سرمایه اجتماعی**^۲ در این رویکرد حائز اهمیت فراوان است. سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوینی است که امروزه در بررسی‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن مطرح شده است. طرح این رویکرد در بسیاری از مباحث توسعه اقتصادی، نشان‌دهنده اهمیت نقش ساختارها و روابط اجتماعی میان افراد، بر متغیرهای توسعه، از همه ابعاد است. سرمایه اجتماعی در سه سطح خرد، میانی و کلان مطرح می‌شود که در موضوع محله و برنامه ریزی برای آن، در این پژوهش «سطح خرد» آن مورد توجه قرار می‌گیرد. پژوهشگر براین اساس، توسعه محله را در چارچوب توسعه پایدار شهری در نظر گرفته، محله‌ها و سلول‌های شهری را واحد برنامه ریزی خود قرار داده و در این راستا با توجه

1- Social Capital

2- Community Based Planning

3- Asset Based Approach

4- local level

5- paradigm shift

رابطه سرمایه اجتماعی با تمایل به برنامه‌ریزی توسعه محله مینا از تکنیک پیمایش که یکی از کارآمدترین تکنیک‌های تحقیق در علوم اجتماعی است، بهره گرفته شده است تا با جمع‌آوری اطلاعات به دست آمده و تبدیل آنها به داده‌های کمی؛ تحلیل‌ها و استنتاج‌های مستدل به دست آید. ویژگی‌های بارز پیمایش عبارت است از شیوه گردآوری داده‌ها و روش تحلیل آنها (واس، ۱۳۸۱، ص ۱۳).

ابزار تحقیق، پرسشنامه می‌باشد که در ۵ بخش: «ویژگی‌های کلی پاسخگویان، اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی، تمایل به برنامه‌ریزی توسعه محله مینا، وضعیت کیفیت زندگی و وضعیت حس مکان» تنظیم گردیده است.

۶- متغیرهای مستقل و وابسته

به طور کلی در پژوهش حاضر، اصلی‌ترین متغیر مستقل، سرمایه اجتماعی می‌باشد. مجموعه عناصر مفهومی سرمایه اجتماعی در این تحقیق در بعد شناختی و ذهنی عبارتند از اعتماد عمومی، اعتماد نهادی و آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و یا اجتماعی و در بعد عینی، عبارتند از مشارکت رسمی، مشارکت غیر رسمی خیریه‌ای، مشارکت غیر رسمی مذهبی و مشارکت غیر رسمی همیارانه که مجموعاً هفت عنصر مفهومی سرمایه اجتماعی را شامل می‌گردند. متغیرهای تمایل به برنامه‌ریزی محله مینا، کیفیت زندگی و حس مکان، در این تحقیق به عنوان متغیرهای وابسته در نظر گرفته شده‌اند.

۷- مبانی نظری

۷-۱- مقدمه و پیشینه پژوهش

موضوع اصلی، بررسی رابطه سرمایه‌های اجتماعی و تمایل به برنامه‌ریزی توسعه محله مینا می‌باشد که از فاکتورهای سرمایه اجتماعی، توسعه محله ای و برنامه‌ریزی توسعه محله مینا تشکیل یافته است که در این موضوع تاکنون پژوهشی انجام نشده است. در اینجا خلاصه‌ای از مبانی نظری سرمایه اجتماعی، برنامه‌ریزی

۳- فرضیات تحقیق

فرضیات این پژوهش عبارتند از:

- ۱- بین سرمایه اجتماعی محله و تمایل به برنامه‌ریزی توسعه محله مینا در آن محله رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲- بین سرمایه اجتماعی محله و کیفیت زندگی در آن محله رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳- بین سرمایه اجتماعی محله و حس مکان در آن محله رابطه معناداری وجود دارد.
- ۴- بین کیفیت زندگی در محله و حس مکان اهالی آن محله، رابطه معناداری وجود دارد.

۴- اهداف تحقیق

۴-۱- هدف اصلی

- شناخت رابطه بین سرمایه اجتماعی و تمایل به برنامه‌ریزی توسعه محله مینا.

۴-۲- اهداف فرعی

- شناخت رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محله؛
- شناخت رابطه بین سرمایه اجتماعی و حس مکان در محله؛ و
- شناخت رابطه بین کیفیت زندگی و حس مکان در محله.

۵- روش شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر روش شناسی به ۲ مرحله تقسیم می‌شود:

مرحله اول مربوط به تعاریف و مفاهیم نظری و شناخت علل و عوامل بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و مفهوم برنامه‌ریزی توسعه محله مینا می‌باشد. روش پژوهش در این بخش، اسنادی و به صورت مطالعات کتابخانه‌ای است. مرحله دوم تحقیق حاضر که در قالب یک مطالعه موردی و مقایسه تطبیقی انجام می‌گیرد، یک تحقیق میدانی و با استفاده از تکنیک پیمایش می‌باشد و ابزار ما نیز در این تحقیق پرسشنامه می‌باشد.

با توجه به موضوع پژوهش و به منظور بررسی و شناخت

توسعه محله مینا، حس مکان و کیفیت زندگی پس از ارائه مفهومی فشرده از محله ارائه میگردد. متغیر سرمایه اجتماعی با آنکه چند سالی است که به طور جدی مطرح شده، کار تجربی کمی در این خصوص انجام شده است. در حوزه تحقیقات داخلی نهاد نوپای سرمایه اجتماعی نضج گرفته و در حال شکوفا شدن است، در حالی که این تئوری، بحث های گسترده ای را در ادبیات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و غیره کشورهای پیشرفته برانگیخته است.

۷-۲- محله

محله در محاوره های فارسی، یک واحد اجتماعی و محل سکونت اقشاری از جامعه است که به ویژه از نظر اجتماعی دارای وجوه مشترک می باشند. محل، به معنای جای حلول، فرود و آمدنگاه، جا، و مکان (معین، ۱۳۶۲، ص ۳۹۲۰) و محله، جایی برای نمود عینی آنهاست. در زبان انگلیسی نیز محله در مفاهیم مختلفی مورد توجه قرار گرفته است. در این مورد نیز محله یک واحد اجتماعی و محل اجتماع سهمی از جمعیت به منظور سکونت و زندگی است.

اصطلاح «Community» به مفهوم جماعت یا گروهی که دارای وجوه مشترک می باشند (آریان پور، ۱۳۶۳، ص ۱۰۷۸) و «Neighbourhood» به معنی همسایگی و مجاورت، همسایگان یک در و دیوار، اهل محل (همان، ص ۳۳۷۲) مطرح است. محدوده ای را که ساکنان آن در ارتباط رودررو با یکدیگر زندگی کرده و در ارزش ها و هدف های ویژه مشترک بوده و در علاقه ها و خواسته ها هماهنگی دارند، یک **مرکز اجتماعی**^۷ گویند که مرکز استقرار شماری از ساختمانها بوده و علاوه بر خانه ها دارای تاسیسات مورد نیاز عموم مانند مدرسه، مرکز خرید، تالار اجتماعات و تاسیساتی برای بهره گیری همگانی باشد (سیف الدینی، ۱۳۷۸، ص ۸۳).

بدیهی است که در تعریف **محله**، مهم ترین زمینه، وجود اشتراک اجتماعی و فرهنگی ساکنان آن می باشد (شیعه، ۱۳۸۸، ص ۶۷-۶۶). **اجتماع محلی**^۸ به

صورت خلاصه عبارت از شبکه افرادی با ارتباط متقابل است که معمولاً در یک محدوده مشخص تمرکز یافته اند (Johnston, 2001:102).

جورج هیلاری پس از بررسی بیش از ۹۰ تعریف در این زمینه، بر وجود سه اصل مشترک در تعریف اجتماع محلی تاکید می کند: «**۱. گستره جغرافیایی؛ ۲. پیوندهای مشترک؛ و ۳. تعامل اجتماعی.**» بررسی وی نشان می دهد که اگرچه اجماع نظری پیرامون تعریف این اصطلاح وجود ندارد، اما روشن است که هر اجتماع محلی اصطلاحی عمومی برای یک وضعیت خاص، دارای روابط متقابل اجتماعی و جنبه های سازمان اجتماعی است (Knox, 2000: 250-257).

۷-۳- سرمایه اجتماعی

به طور کلی از سرمایه اجتماعی تعاریف مختلفی ارائه گردیده است. یکی از تعاریف مطرح آن است که سرمایه اجتماعی، مجموعه هنجارهای موجود در نظام های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن اجتماع و پایین آمدن سطح هزینه های تبادلات و ارتباطات می گردد. بر اساس این تعریف، مفاهیمی نظیر جامعه مدنی و نهادهای اجتماعی دارای ارتباط مفهومی نزدیک با سرمایه اجتماعی هستند (شیروانی، ۱۳۸۲، ص ۵۱).

تعریف رایج سرمایه اجتماعی در روایت کارکرد گرایانه آن، عبارت است از روابط دو جانبه، تعاملات و شبکه هایی که در میان افراد پدیدار می گردند و نیز سطح اعتمادی است که در میان گروه و جماعت خاصی، به منزله پیامد تعهدات و هنجارهایی پیوسته با ساختار اجتماعی یافت می شود (Wall, 1998: 304).

سرمایه اجتماعی مفهومی است که پیشینه چندانی ندارد. کاربرد این مفهوم به تدریج از دهه ۱۹۹۰ به این سو در رساله و مقالات دانشگاهی با کارهای افرادی چون جیمز کلمن، پیربوردیو، رابرت پاتنام و فرانسیس فوکویاما افزایش یافت (Simerlla, 1998:46). سرمایه اجتماعی، مانند شکل های دیگر سرمایه مولا است و دستیابی به هدف های معینی را که در نبود آن دست

1- Community Center

2- Community

یافتنی نخواهد بود، امکان پذیر می سازد (کلمن، ۱۳۸۴، ص ۴۶۲).
 - پیوند ذهنی؛ یعنی پیوند های میان افراد باید دو جانبه، مورد اعتماد و مستلزم احساس مثبت باشد (Paxton، 93: 1999).

در جدول شماره ۱، تعاریف مختلف از سرمایه اجتماعی و از دیدگاه های مختلف ارائه می گردد: در این تحقیق، ملاک تعریف سرمایه اجتماعی بر اساس پژوهشهای رابرت پاتنام قرار گرفته است.
 به میزبان بسنده حاضر باشند (فیروزآبادی و جاجرمی، ۱۳۸۵، ص ۲۰۰). این موضوع را می توان در قالب جدول شماره ۲ که با تغییراتی از پاکستون آمده است، نمایش داد.

جدول ۱. تعاریف مختلف سرمایه اجتماعی

سطح تجزیه و تحلیل	هدف	تعریف سرمایه اجتماعی	محققین عمده
افراد در حال رقابت باهم (فرد با فرد)	رسیدن به سرمایه اجتماعی	منابعی هستند که منافع عمومی را مورد ارزیابی قرار می دهند.	بورديو
افراد در گروه های فAMILI و اجتماعی (افراد یا گروه)	رسیدن به سرمایه انسانی	جنبه ای از ساختار اجتماعی است که اعضا از آن به عنوان منبعی برای رسیدن به منافع خود استفاده می کنند.	کلمن
حکومت های سیاسی در سطح ملی	رسیدن به دموکراسی و توسعه اقتصادی	اعتماد، هنجارها و شبکه هایی که تسهیل کننده همکاری اعضا برای رسیدن به منافع مشترک است.	پاتنام

۷-۳-۱- ابعاد سرمایه اجتماعی

با بررسی ادبیات مربوط به سرمایه اجتماعی مشخص می شود که این سرمایه دارای دو جزء اصلی است: **پیوند عینی، پیوند ذهنی.**

تفکیک سرمایه اجتماعی به دو بعد عینی و ذهنی و لزوم پیوند میان این دو برای ایجاد پیامدهای سودمند آن از این روست که محدود کردن مفهوم به ساختارهای عینی روابط یا ذهنیات افراد، مشکلاتی را در شکل گیری سرمایه اجتماعی و اثرات آن پدید می آورد. مهمترین ابعاد سرمایه اجتماعی از دیدگاه های مختلف را می توان به این صورت خلاصه نمود: اعتماد، مشارکت آگاهی، پیوندهای اجتماعی غیر رسمی، بخشش و روحیه

- **پیوندهای عینی میان افراد؛** یعنی ساختار شبکه ای عینی که افراد را به یکدیگر مرتبط کند. این مؤلفه نشان می دهد که افراد در فضای اجتماعی به یکدیگر مربوطند.

جدول ۲. اجزاء اصلی سرمایه اجتماعی؛ ماخذ: نگارندگان.

بعد ذهنی	بعد عینی	
	زیاد	کم
زیاد	وجود سرمایه اجتماعی تعامل را تسهیل می کند	اعتماد وجود دارد اما انجام تعامل با مشکل مواجه است
کم	انجام تعامل نیازمند طرف سوم و ضمانت اجراهای رسمی است	موردی نادر

داوطلبی، مبتنی بر اعتقاد و ایمان، عدالت در مشارکت مدنی، تنوع معاشرت ها و دوستی‌ها (الوانی، ۱۳۸۱، ص ۲۶).

۷-۳-۲- سرمایه اجتماعی در مقیاس محله

ادبیات نظری سرمایه اجتماعی، سه سطح تحلیل خرد، میانی و کلان را پوشش می‌دهد (غفاری، ۱۳۸۳، ص ۳۹۰). هر یک از این سطوح، کاربردی متناسب با ابعاد و مقیاس مورد نظر و نیز اهداف و گستردگی موضوع دارد. بدیهی است با توجه به مقیاس محله، سرمایه اجتماعی در این مقیاس می‌بایست در سطح تحلیل خرد مورد بررسی قرار گیرد. در این سطح سرمایه اجتماعی، در قالب روابط فردی و شبکه‌های ارتباطی بین افراد و هنجارها و ارزش‌های غیر رسمی حاکم بر آنها مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۷-۴- برنامه ریزی محله مبنا

رشد فزاینده ابعاد شهر نشینی و شکل‌گیری مقیاس‌های جدیدی از رشد شهری در طی چند دهه اخیر موجب شده است که شهر و شهرسازی معاصر با چالش‌های نوینی مواجه گردد. به دلیل گستردگی ابعاد و تغییر در ماهیت مسائل شهری و پیچیدگی این مسائل، جامع‌نگری و توجه به ابعاد و جنبه‌های مختلف این مسائل به منظور حل پایدار آنها را اجتناب‌ناپذیر ساخته است. در این میان توجه و تأکید برنامه ریزی و مدیریت شهرها، بیش از هر زمان دیگری به سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس زندگی شهری متوجه شده است (Fridman, 1993:56) چنانکه پژوهش‌ها و مطالعات زیادی در یکی دو دهه اخیر صورت گرفته است که همه به نحوی سیاست‌گذاری، برنامه ریزی و مدیریت شهری را از خردترین واحد یعنی محله در شهر هدف قرار داده است (Madanipour, 2003:25).

«برنامه ریزی محله مبنا» در پی شناخت سرشت ویژه و خاص هر محله و ناحیه شهری است که توسط فرضیات قراردادی کلان و شهر مقیاس متوقف، پنهان و یا به راحتی فراموش شده است (حاجی پور، ۱۳۸۵،

ص ۳۷) در این رویکرد نگاه برنامه ریزی و مدیریت از «پایین به بالا»، «مبتنی بر توانمندسازی»، نگرش «دارایی مبنا»^{۱۰} و تأکید بر منابع انسانی و سرمایه‌های اجتماعی و مشارکت جمعی ساکنین محلات است. (Schoonraad, 2002:129; Madanipour, 2003:28).

برنامه ریزی توسعه محله مبنا مبتنی بر نقش مشارکتی مردم و اجتماعات محلی است و مشخصه‌هایی چون مشارکتی بودن، رویکرد فرایندی به برنامه ریزی، افزایش کنترل مردم بر معیشت و زندگی روزمره و آرایه طرح‌ها و برنامه‌هایی با ارتباط و وابستگی بیشتر به نیازها و شرایط محلی اجتماعات را به همراه دارد. به کارگیری برنامه ریزی توسعه محله مبنا بیش از هر چیز نیازمند انسجام و یکپارچگی ساکنین در یک اجتماع محله‌ای و تقویت بسترها و زمینه‌های هویت ساز محله‌ای است. نهادهای محلی، سازمان‌های غیر دولتی^{۱۱} و تشکل‌های داوطلب محلی^{۱۲} عناصر کلیدی این نوع نگرش است.

این رویکرد هماهنگی بیشتری با زمان و فضا در مقیاس محلی دارد. تمرکز زدایی و واگذاری امور به سطوح محلی و خرد و حرکت به سمت یک نظام خودگردان برنامه ریزی و مدیریت محله‌ای از دیگر مشخصه‌های عمده در رویکرد برنامه ریزی محله مبنا است (حاجی پور، ۱۳۸۵، ص ۳۹).

۷-۵- رویکرد دارایی مبنا در برابر رویکرد نیاز مبنا

رویکرد دارایی مبنا^{۱۳}، برای توسعه اجتماع محلی در برابر رویکرد نیاز مبنا^{۱۴} قرار دارد. در رویکرد دارایی- مبنا تمام امکانات اجتماع محلی پایه توسعه شمرده می‌شود. ولی در رویکرد نیاز- مبنا، نیازهای اجتماع محلی پایه توسعه قرار می‌گیرد. رویکرد دارایی مبنا، جایگزین مناسبی برای نگرش نیاز مبنا در مدیریت و توسعه اجتماع محلی است. هر اجتماع محلی دارای نیازها، کمبودها و مسائلی است، در عین حالی که واجد دارایی‌ها و توانایی‌هایی نیز هست. درست همانند یک لیوان که تا نیمه آن پر از آب است، می‌توان نیمه خالی

9- Community Based Planning

10- Asset- Based Planning

11- NGOs

12- CBOs

13- Asset based approach

14- Need based approach

در زمینه نظام های ارزشی و فرهنگی و مکان‌هایی که زندگی می‌کنند و در ارتباط با اهداف، انتظارات، معیارها و نگرانی هایشان (Noll, 2004: 2). در ابتدا کیفیت زندگی بیشتر به شاخص‌های مادی نسبت داده می‌شد و معرف اصلی سنجش آن تولید ناخالص ملی^{۱۵} بود. ولی به مرور و با توجه به انتقاداتی که به این شاخص ها وارد آمد در اواخر دهه ۱۹۵۰ توسط فردی به نام جی، کی، گالبریت^{۱۶} دوباره تعریف شد و علاوه بر توجه به ارزش های مادی، ارزش‌های غیر مادی موجود در حوزه‌های محیطی، سیاسی و اجتماعی نیز در آن لحاظ گردید (موسوی، ۱۳۸۵، ص ۳۷). زاف^{۱۷} کیفیت زندگی را ترکیبی از شرایط عینی زندگی و ذهنی افراد و گروه‌ها تعریف می‌نماید ولی معتقد است که در ارزیابی کیفیت زندگی باید شرایط عینی افراد را با ارزیابی ذهنی آنها در خصوص شرایط زندگیشان همزمان در نظر گرفت و حتی اولویت را بر ارزیابی ذهنی ایشان قرار می‌دهد (Noll, 2004: 4).

۷-۷- حس مکان

حس مکان^{۱۸} به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود. این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌گردد. به طور کلی عوامل شکل دهنده حس مکان را می‌توان در دو گروه عوامل ادراکی، شناختی و عوامل کالبدی طبقه بندی نمود. محیط کالبدی از طریق تأثیر گذاری بر فعالیت‌ها و ایجاد معانی خاص بر احساس و رفتار افراد تأثیر می‌گذارد و با توجه به این که روابط متقابل اجتماعی افراد یکی از مهمترین فعالیت‌های انسانی در قرارگاه‌ها است، چگونگی فرایند ادراک نیز در ایجاد تصورات ذهنی و تعلق افراد نسبت به قرارگاه با اهمیت است. از سوی دیگر چگونگی نیاز افراد، توقعات آنها از مکان و چگونگی ارتباط با مکان نیز از عوامل مؤثر در حس مکان افراد

آن را دید یا به نیمه پر لیوان توجه کرد. یک اجتماع محلی را نیز می‌توان مکانی دانست متشکل از «مصرف کنندگانی» با مجموعه نیازهایشان و یا اینکه مکانی فرض کرد با «شهروندانی» که قابلیت ها و استعدادهایی برای عرضه کردن در اختیار دارند. رویکرد دارایی مبنای سه ویژگی دارد:

۱- بر ظرفیت سازی تاکید دارد و لذا فرایند گرا^{۱۹} است؛

۲- به سبب بسیج کردن همه امکانات اجتماعی و کالبدی اجتماع محلی، جامع نگر^{۱۶} است.

۳- سرانجام آن که اهمیت ابزاری دارد، زیرا سرمایه اجتماعی و کالبدی را به عنوان ابزاری برای رسیدن به دیگر اهداف به کار می‌برد (عارفی، ۱۳۸۰، ص ۲۲).

رویکرد دارایی - مبنای اساس توسعه اجتماعات محله‌ای را بر دارایی آنها قرار می‌دهد. زمانی ویژگی‌های این رویکرد مشخص می‌گردد که آن را در کنار رویکرد نیاز- مبنای قرار دهیم. بدین معنا که نیاز- مبنای آنچه را که به عنوان نیازهای یک اجتماع محله‌ای بازشناسی می‌نماید اساس توسعه آن قرار می‌دهد. دیدگاه دارایی- مبنای جامع نگر است و به انسجام رفاه مردم و مکان تمایل دارد. برخلاف آن، رویکرد نیاز- مبنای بین این دوگونه رفاه تمایز قائل می‌شود. دیدگاه دارایی- مبنای به جای پیامد بر فرایند تاکید دارد و با بسیج دارایی های محلی نظیر سرمایه اجتماعی و کالبدی موجب ظرفیت سازی می‌شود.

در دیدگاه دارایی- مبنای سرمایه اجتماعی^{۱۷} و سرمایه کالبدی^{۱۸}، عوامل شتاب دهنده برای ظرفیت سازی محسوب می‌شوند و از این رو، ابزاری برای دیگر اهداف به شمار می‌آیند. برعکس، دیدگاه نیاز- مبنای که پیامدگرا بوده، استحقاق را به خودی خود یک هدف قلمداد می‌کند و از این رو در آن، اهمیت درونی (ماهوی) دارد (عارفی، ۱۳۸۰، ص ۳۲).

۷-۶- کیفیت زندگی

سازمان بهداشت جهانی، کیفیت زندگی را اینگونه تعریف می‌نماید. ادراک افراد از موقعیتشان در زندگی،

15- process-oriented
16- comprehensive
17- Social Capital

18- Physical Capital
19- GNP
20- J. K. Galbraith

21- Wolfgang Zaff
22- Sense of Place

است (Michelson, 1976)، (فلاح، ۱۳۸۵، ص ۶۴).

۸- تعاریف عملیاتی متغیرها

۸-۱- سرمایه اجتماعی

مجموعه عناصر مفهومی سرمایه اجتماعی در این تحقیق در بعد شناختی و ذهنی عبارتند از اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی، و در بعد عینی عبارتند از: مشارکت رسمی، مشارکت غیر رسمی خیریه‌ای، مشارکت غیر رسمی مذهبی و مشارکت غیر رسمی همیارانه که مجموعاً هفت عنصر مفهومی سرمایه اجتماعی را شامل می‌گردند. میانگین نمره عناصر هفت گانه مذکور در هر محله، نمره سرمایه اجتماعی آن محله را تشکیل می‌دهد. در جدول ۳، شاخص های سنجش سرمایه اجتماعی از دیدگاه نظریه پردازان و در جدول ۴، عمده‌ترین متغیرهای مورد نظر در متغیر سرمایه اجتماعی بررسی و تعریف عملیاتی شده‌اند.

گروه‌های داوطلب محلی^{۲۴}، نهادهای محلی و سازمان های غیر دولتی^{۲۵} سنجیده می‌شود که محور عملکرد این مجموعه‌ها، مشارکت موثر و کارآمد در معرفی نیازهای واقعی محلی به نهادهای رسمی، مشارکت در تعیین خطوط اصلی برنامه ریزی برای محله و شناسایی راهکارهای واقعی توسعه محله‌ای می‌باشد. همچنین نوع نگاه ساکنان نسبت به برنامه ریزی دستوری (توسط نهادهای رسمی و از بالا) و همچنین در مورد برنامه ریزی توسعه محله مینا و از پایین و با دخالت موثر و کارآمد مردم مورد بررسی و کاوش قرار گرفته است.

۸-۳- کیفیت زندگی

برای بررسی کیفیت زندگی از دیدگاه ساکنان، مؤلفه‌های وضعیت مسکونی محله، وضعیت امنیتی محله، وضعیت فرهنگی محله، وضعیت خدماتی و رفاهی محله، وضعیت آموزش، وضعیت بهداشتی، وضعیت آرامش و سکوت

جدول ۳. شاخصهای بکار گرفته شده در سنجش سرمایه اجتماعی؛ ماخذ: موسوی، ۱۳۸۵.

نظریه پرداز	شاخص های سرمایه اجتماعی
پاتنام	آگاهی، مشارکت، نهادهای مدنی (Field, 124:2003)
بولن وانیکس	مشارکت در اجتماع محلی، کنشگرایی در یک موقعیت اجتماعی، احساس اعتماد و امنیت، پیوندهای همسایگی، ظرفیت پذیرش تفاوتها، بهادان به زندگی، پیوندهای کاری، پیوندهای دولتی و خانوادگی (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰)
انیگهارت	اعتماد: این شاخص در پیمایش ارزشهای جهانی ^{۲۳} استفاده شده است. قابل ذکر است که به نظر فیلد اعتماد بُعدی از سرمایه اجتماعی نیست، بلکه حاصل سرمایه اجتماعی است و یک راه فرعی برای سنجش سرمایه اجتماعی است و نه یک شاخص جامع (Field, 125:2003)
لی، پیکلز، ساویج	پیوند همسایگی، شبکه اجتماعی، مشارکت مدنی، که این ابعاد در ارتباط با اعتماد اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرند. (غفاری، ۱۳۸۳، ص ۱۰۲)

در محله، وضعیت فضای سبز محله، وضعیت دسترسی مناسب به وسایل حمل و نقل عمومی، وضعیت دسترسی به امکانات تفریحی برای کودکان، وضعیت نورپردازی، وضعیت تردد وسائل نقلیه در داخل محله، وضعیت پیاده روها، وضعیت دفع آبها و تعداد فضاهای بلااستفاده و

۸-۲- برنامه ریزی توسعه محله مینا

در این تحقیق، عامل تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا در محله‌های مورد بررسی، مورد سنجش قرار گرفته است که در آن وضعیت تمایل ساکنان محله به تشکیل

خالی مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته است.

جدول ۴. تعریف عملیاتی سرمایه اجتماعی؛ ماخذ: ناطق پور، ۱۳۸۴، ص ۵۵.

R	متغیر	معرف	تعریف عملیاتی
۱	آگاهی و توجه به امور عمومی	آگاهی به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی	عبارت «مهمترین وظیفه شورای شهر، انتخاب و استیضاح شهردار است» تا چه حد درست است؟ عبارت «وظیفه شهرداری، انجام عملیات اجرایی شهری است و وظیفه شورای شهر، نظارت بر عملکرد شهرداری» تا چه حد درست است؟ با عبارت «از ابتدای تشکیل شوراهای شهر، دولت‌ها تمایل به مداخله جدی در امر شهر و شهرداری داشته‌اند» تا چه حد موافقت می‌کنید؟ از شیوه ثبت نام داوطلبان شورای شهر، نهاد نظارت بر انتخابات آن، روند تأیید صلاحیت و شرایط اولیه داوطلبان، تا چه حدی مطلع هستید؟ با عبارت «منتخبین شورای شهر، بیشتر گرایش سیاسی داشته‌اند تا سابقه عملکرد اجرایی در مسائل شهری و تخصص متناسب با اداره شهر» تا چه حدی موافقت می‌کنید؟ تا چه حد علاقمند به «پیگیری یا آگاه شدن از مسائلی که به شهر و محله شما تأثیر گذار است» می‌باشید؟
۲	اعتماد	اعتماد عمومی	به طور کلی مردم چقدر قابل اعتماد هستند؟ مردم تا چه اندازه به قول و قرارهای خود عمل می‌کنند؟ مردم تا چه اندازه به حفظ و نگهداری وسایل امانت گرفته شده پایبند هستند؟ مردم تا چه اندازه در هنگام فروش اجناس خود حاضر به بیان عیب و نقص اجناس و کالاهای خود هستند؟ دوستان شما چقدر قابل اعتماد هستند؟
		اعتماد نهادی	مردم تا چه اندازه به عملکرد گروه‌ها، اصناف و اداراتی که به طور مستقیم با آنها در ارتباط هستند، اعتماد دارند.
۳	مشارکت غیر رسمی	همیارانه	این که آیا فرد در طول یک سال گذشته همسایه و دوستان خود را در انواع فعالیت‌های روزمره زندگی کمک کرده است.
		خیریه‌ای	این که فرد تا چه حدی در کمک‌های خیریه‌ای در یک سال گذشته شرکت داشته است.
		مذهبی	این که فرد تا چه حدی در انواع مراسم و مناسک دینی شرکت دارد.
۴	مشارکت رسمی	شرکت در اتحادیه‌ها، انجمن‌ها سازمان‌ها و موسسات مدنی رسمی	شرکت و همکاری با انجمن‌های رسمی و نوع شرکت به لحاظ عادی، فعال و دارای مسئولیت (تمایز مشارکت رسمی با غیر رسمی مشخص بودن هویت افراد از طریق ثبت نام و یا اطلاعات ثانویه و در برخی از اشکال پرداخت حق الزحمه و انتظار شرکت در جلسات دوره‌ای و... می‌باشد).

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۲ پاییز ۹۲
No.32 Autumn 2013

۸۹

۹- جامعه آماری مورد مطالعه

جامعه آماری در این تحقیق کلیه واحدهای خانوار ساکن در محله‌های زیر قرار گرفت.

- محله ۱: شهرک فرهنگیان: منطقه ۲۱، ناحیه ۱، محله ۹، جمعیت = ۱۴۷۶۹ نفر
- محله ۲: یافت آباد: منطقه ۱۸، ناحیه ۳، محله ۹، جمعیت = ۴۹۵۹۸ نفر
- محله ۳: صاحب الزمان: منطقه ۱۸، ناحیه ۳، محله ۸،

۸-۴- حس مکان

برای بررسی حس مکان در ساکنان هر محله، عواملی نظیر تمایل به ماندگاری، سطح رضایت و علاقه، احساس وابستگی و تعلق به محله و خاطره انگیزی آن، وضعیت همکاری و همیاری بین مردم محله، تمایل به حفظ ساختار کالبدی محله و داشتن خصوصیات منحصر به فرد (هویت) مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته است.

جمعیت = ۲۶۰۹۹ نفر

- محله ۴: صادقیه: منطقه ۱۸، احیه ۲، محله ۶، جمعیت = ۴۲۱۸ نفر
- محله ۵: گیشا(کوی نصر): منطقه ۲، ناحیه ۳، محله ۱۴، جمعیت = ۲۹۷۸۹ نفر

۱۳- فنون مورد استفاده در تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش پس از گردآوری پرسشنامه‌ها و کنترل و بازبینی پاسخ‌ها، اطلاعات از پرسشنامه‌ها استخراج و بر مبنای کدهای از پیش تعیین شده در برگه‌های کد گذاری درج شده و آنگاه کلیه داده‌ها در برنامه SPSS وارد شد تا بر اساس این برنامه، محاسبات و اعمال زیر انجام گیرد:

الف) محاسبه فراوانی تجمعی و درصدی و تهیه‌ی جداول مربوط به توزیع فراوانی‌ها برای توصیف و تحلیل داده‌ها؛

ب) برای سنجش رابطه بین متغیرها از آزمون آنوای یک طرفه و دوطرفه، آزمون همگنی واریانس^{۲۶}؛

و آزمون Dunnett's C برای مقایسه دو به دو میانگین‌ها، استفاده شده است. برای استفاده از این آزمون، نیازی به پیش فرضی برابری واریانس‌ها نداریم و برای پژوهش‌های آماری توصیه شده است؛

پ) به منظور تعیین نوع همبستگی و میزان درجه‌ی رابطه بین صفات، ضریب همبستگی اسپیرمن محاسبه می‌گردد؛ و

ت) برای بررسی تفاوت میانگین‌ها از آزمون T و آزمون F (تحلیل واریانس یکطرفه) استفاده می‌شود.

۱۴- برآورد حجم نمونه

با توجه به کیفی بودن متغیر تحقیق و مشخص بودن حجم جامعه آماری از فرمول کوکران استفاده شد و در سطح خطای ۵٪ تعداد نمونه لازم برابر ۳۸۳ تعیین شد. سپس بر اساس درصد جمعیتی هر محله از کل، تعدادی پرسشنامه به هر محله تخصیص یافت:

- محله ۱: شهرک فرهنگیان: ۴۵ عدد
- محله ۲: یافت آباد: ۱۵۳ عدد
- محله ۳: صاحب الزمان: ۸۰ عدد
- محله ۴: صادقیه: ۳۰ عدد

۱۰- روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

روش نمونه‌گیری تحقیق حاضر، نمونه‌گیری خوشه‌ای احتمالی متناسب با حجم^{۲۶} می‌باشد. در نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای ابتدا از میان مناطق نمونه‌ای انتخاب می‌گردد. بدو از میان مناطق بزرگ نمونه‌گیری می‌شود و رفته رفته از هر منطقه بزرگ، مناطق کوچک‌تری نمونه‌گیری می‌شوند (واس، ۱۳۸۱، ص ۷۴). در روش نمونه‌گیری احتمالی متناسب با حجم، احتمال انتخاب هر بلوک به تعداد خانوارهای آن بستگی دارد. بدین ترتیب که شانس انتخاب بلوکی که تعداد خانوارهای آن چهار برابر تعداد خانوارهای بلوک دیگری است، چهار برابر آن است.

۱۱- رویه جمع‌آوری داده‌ها

برای دست‌یابی به اهداف پژوهش، پرسشنامه‌ای که حاوی اطلاعاتی پیرامون ویژگی‌های کلی پاسخگویان و سوالات مرتبط با اهداف تحقیق می‌باشد، تهیه و تنظیم گردید.

۱۲- واحد تحلیل و سطح تحلیل

واحد تحلیل، واحدی است که اطلاعات از آن گردآوری شده و خصوصیات آن توضیح داده می‌شود. در هر تحقیقی واحد تحلیل بنا بر ماهیت مسأله مورد بررسی، مشخص می‌شود. بنابراین با توجه به مسأله تحقیق حاضر، واحد تحلیل در تحقیق حاضر خرد می‌باشد. به عبارتی اطلاعات و داده‌های تحقیق را از افراد به دست آورده‌ایم. همچنین سطح تجزیه تحلیل اطلاعات در این تحقیق، خرد می‌باشد.

26- Probability proportionate to size sampling (PPS)

27- Levene's Test

- محله ۵: گیشا (کوی نصر): ۹۲ عدد

۱۵- اعتبار و پایایی تحقیق

استفاده از گویه‌ها و پرسش‌های متعدد، مساله اعتبار^{۲۸} و پایایی^{۲۹} را مطرح می‌کند. در کاربرد متعارف، واژه اعتبار اشاره به این نکته دارد که یک سنجه تجربی تا چه حد «معنای واقعی» مفهوم مورد بررسی را به قدر کافی منعکس می‌کند (بیبی، ۱۳۸۵، ص ۲۸۲). اعتبار به این نکته اطلاق می‌شود که یک سنجش معین داده‌هایی فراهم آورد که با معانی عموماً پذیرفته شده مفهومی خاص مرتبط باشد. برای تعیین میزان اعتبار، معیارهای زیادی وجود دارند. در تحقیق حاضر از معیار اعتبار صوری^{۳۰} استفاده شد که عبارت است از این که نسخه‌های تجربی خاص با توافقهای مشترک ما در یک مفهوم خاص تطبیق می‌کند (همان، ص ۲۸۳). در

می‌شود که روش سنجش معینی اگر درباره یک پدیده معین چند بار تکرار شود نتایج یکسانی به بار می‌آورد (همان، ص ۲۸۹).

۱۵-۱- ضریب آلفای کرونباخ

معمولاً در مطالعات اگر ضریب آلفای کرونباخ بیش از ۰,۵ تا ۰,۶ باشد، پایایی نسبی گویه‌ها و لذا مفهوم مورد نظر را تصدیق می‌کنند. در واقع مقدار آلفای کرونباخ نشانگر انسجام درونی و همسازی داخلی گویه‌ها به شمار می‌رود. برای شاخصهای تحقیق حاضر یعنی سرمایه اجتماعی، تمایل به برنامه ریزی محله مینا، کیفیت زندگی و حس مکان ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب برابر ۰,۹، ۰,۵۶۹، ۰,۷۷۱، ۰,۹ می‌باشد و ضریب کرونباخ کلی گویه‌ها برابر ۰,۸۵۴ محاسبه شده است. به این ترتیب در پژوهش حاضر، انسجام درونی و همسازي

جدول ۵. نتایج محاسبه آلفای کرونباخ؛ ماخذ: نگارندگان.

گویه	ضریب آلفای کرونباخ
آگاهی	۰,۵۲۱
مشارکت غیر رسمی	۰,۷۵۹
مشارکت رسمی	۰,۸۸۶
اعتماد	۰,۷۷۲
تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا	۰,۵۶۹
حس تعلق به مکان	۰,۹
کیفیت زندگی	۰,۹
سرمایه اجتماعی	۰,۷۷۱
ضریب کرونباخ کلی گویه‌ها:	۰,۸۵۴

داخلی گویه‌ها برقرار است و اعتبار نسبی گویه‌ها و مفهوم مورد نظر تصدیق می‌شود و پایایی^{۳۱} در گویه‌ها وجود دارد.

۱۶- محلات منتخب

انتخاب محلات پس از مطالعه نظری مباحث عمده در ارتباط با سرمایه اجتماعی انجام گرفت. بر این اساس که محقق در پی محلاتی بود که دارای ویژگی‌هایی خاصی

این پژوهش پرسشنامه مقدماتی طراحی شده از طریق مراجعه به ۵ کارشناس در حوزه مطالعات شهری تصحیح و پرسشنامه نهایی تهیه گردید. فایده این روش آن است که تحقیق به شاخص‌های درستی دست می‌یابد و واقعیت را آن طور که هست ارزیابی می‌کند و همچنین تحقیق تا حد زیادی فارغ از ارزشهای خاص محقق می‌شود. پایایی یا قابلیت اعتماد به این مطلب اطلاق

28- Validity
29- Reliability

30- Face Validity
31- Reliability

اجتماعی در محلاتی که این مشخصه ها را با هم داشته باشند، تا حدی ضعیف می گردد. محله فرهنگیان در منطقه ۲۱، که در مجاورت منطقه ۱۸ قرار دارد، بر اساس برنامه ریزی سازمان آموزش و پرورش شکل یافته و ساکنان آن که در آغاز فقط از لحاظ شغلی مشابه بوده اند، از پیوستگی ضعیف اجتماعی و مشارکت برخوردار هستند.

۱۷- یافته های تحلیلی

در این بخش، ابتدا فرضیات اصلی پژوهش آزمون می شوند و در ادامه، مدل تحلیلی تحقیق مورد سنجش قرار می گیرد و در انتها، رگرسیون متغیر سرمایه اجتماعی تعیین می گردد. در مورد بیش از ۳۰ فرضیه دیگر نیز آزمون انجام گرفته است که در برخی همبستگی و در برخی دیگر وجود رابطه معنی دار مورد سوال قرار گرفته اند (سلسله، ۱۳۸۸، ص ۱۴۰).

میانگین سرمایه اجتماعی در محلات مختلف

محل سکونت	سرمایه اجتماعی
صاحب الزمان	۲,۵۲۲۸
فرهنگیان	۲,۷۱۷۸
گیشا	۲,۸۷۹۰
یافت آباد	۳,۵۱۱۹
صادقیه	۳,۸۲۱۹

Levene's Test of Equality of Error Variances (a)
Dependent Variable: social capital

Sig.	df۲	df۱	F
۰,۰۰۳	۱۳۹	۴	۴,۱۹۵

۱۷-۱- بررسی فرضیات اصلی پژوهش
۱) آیا رابطه معناداری میان محله سکونت و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
آزمون تحلیل واریانس یکطرفه (آنوا) نشان می دهد که در سطح خطای ۵ درصد، سرمایه اجتماعی محله های مختلف با یکدیگر متفاوت است.

باشد که بتواند فرضیات و تئوری هایی را در ارتباط با سرمایه اجتماعی و برنامه ریزی توسعه محله مینا بررسی نماید. موضوع شکل گیری و وضعیت سرمایه اجتماعی در اجتماعات مختلف شهری متفاوت است و ارتباط مستقیمی با چگونگی تجمع یافتن اهالی، رفتار و منش آنها، ریشه و قومیت ایشان، مدت اقامت دارد. بافت خودرو، پیش اندیشیده شدگی، مهاجرت قومی، مهاجرت کاری، و قدمت یافتگی، شاخصه هایی بود که بر اساس آنها، محلات انتخاب گردید. محلات نهایی مورد مطالعه عبارتند از: **محله گیشا (کوی نصر) در منطقه ۲، محله های یافت آباد و صادقیه و صاحب الزمان در منطقه ۱۸ و شهرک فرهنگیان در منطقه ۲۱ شهرداری تهران.**

محلات منتخب، به نحوی شامل ویژگی هایی متفاوتی می باشند. محله صاحب الزمان دارای بافت خودرو می باشد و سبک زندگی کارگری است و مهاجرین از نقاط مختلف کشور در طی دو دهه گذشته، به آنجا آمده اند و وجود مشکلات متعدد اجتماعی، فرهنگی، امنیتی عملاً باعث عدم شکل گیری شبکه اجتماعی پیوسته گردیده است. در مقابل آن محله صادقیه که در همسایگی همین محله قرار دارد، به لحاظ برخورداری از بافت مشابه جمعیتی (آذری) و سکنانگزیدن جمعیت پایه اولیه در بیش از ۵۰ سال گذشته، شبکه اجتماعی مستحکمی شکل گرفته است که این امر در همبازی و مشارکت آنها در زمینه های گوناگون مشهود است. محله یافت آباد یکی از قدیمی ترین محلات شهر تهران بوده است. بافت اولیه آن روستایی است با نسب خاندان زندیه که توسط ایل قاجار تبعید شده اند. عامل قدمت و دارا بودن از یک نوع قومیت، به آنجا شبکه اجتماعی مناسبی را بخشیده است. محلات گیشا و فرهنگیان دارای سرمایه اجتماعی نسبتاً پایینی هستند که این امر با شناخت از این محلات تایید می گردد. محله گیشا، جزو قدیمی ترین محلات تهران محسوب می شود که از سطح رفاهی، امنیتی مناسبی برخوردار است، سطح تحصیلات ساکنان آن فراتر از سایر محلات مورد مطالعه بوده است و همانگونه که پژوهش های جیکوبز نشان داده، شبکه

آزمون تحلیل واریانس یکطرفه (آنوا) نشان می دهد که در سطح خطای ۵ درصد، سرمایه اجتماعی محله های مختلف با یکدیگر متفاوت است.

ANOVA					
سرمایه اجتماعی					
	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	۲۶,۶۸۰	۴	۶,۶۷۰	۳۱۶,۷۰۳	.۰۰۰
Within Groups	۲,۹۲۷	۱۳۹	.۰۲۱		
Total	۲۹,۶۰۷	۱۴۳			

آزمون همگنی واریانس (Levene's Test) در سطح خطای ۵ درصد معنی دار است و این موضوع به معنای نابرابری واریانس ها می باشد. لذا از آزمون (Dunnet's C) که نیازی به پیش فرض برابری واریانس ها ندارد، برای مقایسه دو به دو میانگین ها استفاده می کنیم. آزمون Dunnet's C نشان می دهد که بین کدام محلات از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد (مثلاً) فرهنگیان با یافت آباد در سطح خطای ۵ درصد از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری دارند). با مشاهده نتایج جدول، به این نتیجه می رسیم که محله صاحب الزمان از کمترین سرمایه اجتماعی و محله صادقیه از بیشترین سرمایه اجتماعی در میان محلات مورد تحقیق برخوردارند. محله صاحب الزمان دارای بافت خودرو می باشد و سبک زندگی کارگری است و مهاجرین از نقاط مختلف کشور در طی دو دهه گذشته، به آنجا آمده اند و وجود مشکلات متعدد اجتماعی، فرهنگی، امنیتی عملاً باعث عدم شکل گیری شبکه اجتماعی پیوسته گردیده است. در مقابل آن محله صادقیه، که در همسایگی همین محله قرار دارد، به لحاظ برخورداری از بافت مشابه جمعیتی (آذری) و سکنا گزیدن جمعیت پایه اولیه در بیش از ۵۰ سال گذشته، شبکه اجتماعی مستحکمی شکل گرفته است که این امر در همیاری و مشارکت آنها در زمینه های گوناگون مشهود است. محله یافت آباد یکی از قدیمی ترین محلات شهر تهران بوده است. بافت اولیه آن، روستایی است با نسب خاندان

زندیه که توسط ایل قاجار تبعید شده اند. عامل قدمت و دارا بودن از یک نوع قومیت، به آنجا شبکه اجتماعی مناسبی را بخشیده است. محلات گیشا و فرهنگیان دارای سرمایه اجتماعی نسبتاً پایینی هستند که این امر با شناخت از این محلات تایید می گردد. محله گیشا، جزو قدیمی ترین محلات تهران محسوب می شود که از سطح رفاهی، امنیتی مناسبی برخوردار است، سطح تحصیلات ساکنان آن فراتر از سایر محلات مورد مطالعه بوده است و همانگونه که پژوهش های جیکویز نشان داده، شبکه اجتماعی در محلاتی که این مشخصه ها را با هم داشته باشند، تا حدی ضعیف می گردد. محله فرهنگیان نیز که بر اساس برنامه ریزی سازمان آموزش و پرورش شکل یافته و ساکنان آن در آغاز فقط از لحاظ شغلی مشابه بوده اند، از پیوستگی ضعیف اجتماعی و مشارکت برخوردار می باشد.

۲- بین سرمایه اجتماعی محله و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنای در آن محله رابطه معناداری وجود دارد.

با توجه به نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن، همبستگی در سطح خطای ۵ درصد معنادار است و با توجه به مقدار ضریب همبستگی ۰,۷۵۷، همبستگی قوی و مستقیم است. بر این اساس این فرضیه تایید می گردد. مطابق با مبانی نظری سرمایه اجتماعی و برنامه ریزی محله مبنای در ابتدای بحث، سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از

با مشاهده نتایج جدول، به این نتیجه می رسیم که محله صاحب الزمان از کمترین سرمایه اجتماعی و محله صادقیه از بیشترین سرمایه اجتماعی در میان محلات مورد تحقیق برخوردارند. محله صاحب الزمان دارای بافت خودرو می باشد و سبک زندگی کارگری است و مهاجرین از نقاط مختلف کشور در طی دو دهه گذشته، به آنجا آمده اند و وجود مشکلات متعدد اجتماعی، فرهنگی، امنیتی عملاً باعث عدم شکل گیری شبکه اجتماعی پیوسته گردیده است. در مقابل آن محله صادقیه، که در همسایگی همین محله قرار دارد، به لحاظ برخورداری از بافت مشابه جمعیتی (آذری) و سکنا گزیدن جمعیت پایه اولیه در بیش از ۵۰ سال گذشته، شبکه اجتماعی مستحکمی شکل گرفته است که این امر در همیاری و مشارکت آنها در زمینه های گوناگون مشهود است. محله یافت آباد یکی از قدیمی ترین محلات شهر تهران بوده است. بافت اولیه آن، روستایی است با نسب خاندان

پیش نیازهای اصلی برنامه ریزی محله مبنا مطرح شد و همبستگی قوی سرمایه اجتماعی با برنامه ریزی محله مبنا، تایید تئوری پیش گفته است.

۳) آیا همبستگی معناداری میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی از نظر ساکنان محله وجود دارد؟

با توجه به نتایج آزمون اسپیرمن، همبستگی در سطح خطای ۵ درصد معنادار است و همبستگی معکوس برقرار است. این موضوع در پژوهش های جین جیکوبز نیز دیده می شود. بر این اساس که در نقاطی از شهر که از کیفیت پایین تری نسبت به نقاط مرفه برخوردارند، احتمال تشکیل شبکه اجتماعی و پیوستگی قوی تری وجود دارد. این نتیجه نشان می دهد که با بالا رفتن کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی ساکنین کاهش یافته است و آن موید پژوهش های جیکوبز می باشد.

۴) آیا همبستگی معناداری میان سرمایه اجتماعی و حس مکان وجود دارد؟

با توجه به نتایج آزمون اسپیرمن همبستگی در سطح خطای ۵ درصد معنادار است. همبستگی قوی و مستقیم است. بر این اساس هرچه حس مکان بالاتری در محله ای وجود داشته باشد، اهالی محله سرمایه اجتماعی بالاتری خواهند داشت و این موضوع بر اساس مبانی ساختاردهنده سرمایه اجتماعی نظیر حس همکاری، تعاون، مشارکت می باشد.

۵) بین کیفیت زندگی در محله و حس مکان اهالی آن محله رابطه معناداری وجود دارد.

با توجه به نتایج آزمون اسپیرمن همبستگی در سطح خطای ۵ درصد معنادار نیست. بنابراین همبستگی معناداری بین کیفیت زندگی در محله و حس مکان دیده نمی شود و نمی توان نتیجه گرفت که هرچه کیفیت زندگی در محله بالاتر رود، حس مکان اهالی آن محله بیشتر گردد.

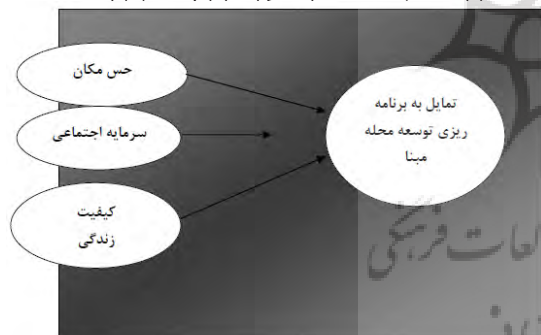
۱۷-۲- مدل تحلیلی برنامه ریزی توسعه

محله مبنا

در این پژوهش، مدلی ارائه شد که در آن، سه عامل حس مکان، سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی به عنوان عوامل اصلی تاثیر گذار در متغیر تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا معرفی شده اند. این مدل بر این اساس از سوی نگارنده مطرح شده است که وجود رابطه معنادار میان این سه عامل و متغیر تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا در این پژوهش اثبات گردیده است.

در این مدل (شکل ۱)، ضریب تبیین برابر ۰,۷۸۲ می باشد. این ضریب نشان می دهد که ۷۸,۲٪ متغیر وابسته (تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا) توسط ۳ متغیر فوق، تبیین می گردد (به حساب آورده شده است). پس از تعیین معادله رگرسیون و تحلیل آن، پژوهشگر به این نتیجه می رسد که متغیر سرمایه اجتماعی، دارای بیشترین اهمیت نسبی در پیش بینی متغیر وابسته (تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا) است، زیرا یک واحد تغییر در انحراف معیار آن سبب می شود تا انحراف معیار متغیر وابسته به اندازه ۰,۶۲۹ تغییر کند.

همچنین، متغیر کیفیت زندگی، دارای کمترین اهمیت

شکل ۱. مدل تحلیل تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا

نسبی در پیش بینی متغیر وابسته (تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا) است، زیرا یک واحد تغییر در انحراف معیار در متغیر کیفیت زندگی باعث می شود انحراف معیار متغیر تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا به اندازه ۰,۲۰۴- تغییر می کند. همچنین یک واحد تغییر در انحراف معیار در متغیر حس مکان، انحراف معیار متغیر تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مبنا به اندازه

۰,۲۱۸ تغییر می کند.

۱۷-۳- رگرسیون سرمایه اجتماعی

در این پژوهش، معادله رگرسیون سرمایه اجتماعی بر اساس عوامل تشکیل دهنده آن تعیین شد که در آن متغیر مشارکت رسمی، دارای بیشترین اهمیت نسبی در پیش بینی متغیر وابسته (سرمایه اجتماعی) است. زیرا یک واحد تغییر در انحراف معیار آن، باعث می شود تا انحراف معیار متغیر وابسته به اندازه ۰,۴۴۲ تغییر کند. همچنین، متغیر مشارکت غیر رسمی همیارانه، دارای سهم کمتری در مقایسه با سایر متغیرها در پیش بینی متغیر وابسته است؛ زیرا یک واحد تغییر در انحراف معیار آن باعث می شود انحراف معیار متغیر وابسته به اندازه ۰,۰۹۸ تغییر کند. بنابراین تاثیرگذاری متغیرها به ترتیب عبارتند از: **مشارکت رسمی (۰,۴۴۲)**، **اعتماد عمومی و آگاهی (۰,۲۱۵)**، **مشارکت غیر رسمی مذهبی (۰,۱۳۵)**، **مشارکت غیر رسمی خیریه ای (۰,۱۲۴)**، **اعتماد نهادی (۰,۱۰۳)** و **مشارکت غیر رسمی همیارانه (۰,۰۹۸)**

۱۷-۴- نتایج سایر آزمونها

در این قسمت، مهمترین نتایج آزمونهای مختلف آماری بر داده های پژوهش، به صورت فهرست و ارائه می گردد:

• رابطه معنادار میان محله سکونت و سرمایه اجتماعی، رابطه معنادار بین سرمایه اجتماعی محله و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا، رابطه معنادار میان میزان درآمد و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا، رابطه معنادار میان محله سکونت و میزان اعتماد، رابطه معنادار میان محله سکونت و میزان اعتماد عمومی، رابطه معنادار میان محله سکونت و میزان آگاهی، رابطه معنادار میان محله سکونت و میزان مشارکت غیر رسمی، رابطه معنادار میان محله سکونت و میزان مشارکت غیر رسمی همیارانه، رابطه معنادار میان محله سکونت و میزان مشارکت غیر رسمی مذهبی، رابطه معنادار میان محله سکونت و مشارکت غیر رسمی خیر خواهانه

• رابطه معناداری میان محله سکونت و میزان مشارکت رسمی، رابطه معناداری میان محله سکونت و میزان اعتماد، رابطه معناداری میان محله سکونت و سرمایه اجتماعی با تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا (آزمون آنوا دو طرفه)، رابطه معناداری میان محله سکونت و حس تعلق به مکان با تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا (آزمون آنوا دو طرفه)، رابطه معناداری میان محله سکونت و کیفیت زندگی با تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا، رابطه معناداری میان حس تعلق به مکان و سرمایه اجتماعی با تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا، همبستگی معنادار و معکوس میان میزان درآمد و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا • همبستگی معنادار و معکوس میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی از نظر ساکنان محل؛ همبستگی معنادار، قوی و مستقیم میان سرمایه اجتماعی و حس تعلق به مکان؛ همبستگی معنادار، قوی و مستقیم میان مدت اقامت در محله و میزان سرمایه اجتماعی؛ همبستگی مستقیم، معنادار و قوی میان مشارکت رسمی و سرمایه اجتماعی؛ همبستگی مستقیم، معنادار و قوی میان مشارکت غیر رسمی و سرمایه اجتماعی؛ همبستگی مستقیم معنادار و متوسط میان آگاهی و سرمایه اجتماعی وجود دارد

• همبستگی مستقیم، معنادار و قوی میان اعتماد و سرمایه اجتماعی؛ همبستگی معکوس، معنادار و متوسط میان کیفیت زندگی و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی متوسط و مستقیم و معنادار میان حس تعلق و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا به مکان؛ همبستگی قوی و مستقیم و معنادار میان اعتماد و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی مستقیم و قوی و معنادار میان مشارکت رسمی و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا • همبستگی قوی و مستقیم و معنادار میان مشارکت غیررسمی و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی متوسط و مستقیم و معنادار میان میزان آگاهی و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی مستقیم میان تحصیلات و تمایل به برنامه

ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی مستقیم میان مدت اقامت در محله و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی مستقیم میان مدت اقامت در محله و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی مستقیم میان میزان درآمد و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا؛ همبستگی قوی و مستقیم و معناداری میان مشارکت غیر رسمی و مشارکت رسمی

• تفاوت معنادار در میان مردان و زنان در خصوص میزان سرمایه اجتماعی (میانگین سرمایه اجتماعی مردان ۳,۰۲ و میانگین سرمایه اجتماعی زنان ۲,۷۷ است).

۱۸- نتیجه گیری و پیشنهادات

در پژوهش انجام شده، تلاش محققان بر آن بوده است تا با مبنا قراردادن رویکرد رابرت پاتنام به مقوله سرمایه اجتماعی، در جهت سنجش آن در عمل؛ ابزار سازی به نحوی صورت گیرد که به لحاظ علمی از اعتبار و قابلیت اعتماد در سطح مطلوبی برخوردار بوده و بنابراین بتوان به نتایج حاصله با اطمینان رجوع نمود. موضوع اصلی در تحقیق حاضر، بررسی رابطه بین سرمایه های اجتماعی و تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا بوده و نمونه های مورد مطالعه، ۵ محله به نامهای شهرک فرهنگیان، یافت آباد، صاحب الزمان، صادقیه و گیشا (کوی نصر) در تهران می باشد.

۱۸-۱-۱- نتایج اساسی پژوهش

۱۸-۱-۱- سرمایه اجتماعی و نتایج پژوهش

نتایج به دست آمده حاکی از ضعف و قوت هایی در ابعاد اصلی و فرعی تعریف شده برای سرمایه اجتماعی در جامعه آماری مورد بررسی است. در حالی که اعتماد به آشنایان و اعتماد به برخی سازمان ها و نهادها نظیر آموزش و پرورش در سطح مطلوبی قرار دارد، در مقابل اعتماد به سازمان ها یا نهادهایی نظیر شهرداری، نمایندگان مجلس، کسبه، در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. در همین رابطه، اعتماد به غریبه ها در موقعیتی است که می توان آن را برای نظام اجتماعی بحرانی قلمداد کرد. پژوهش نشان داد که ساز و کارهای انجام کنش جمعی

در محلات با یکدیگر تفاوت دارد. در حالی که محله های توسعه یافته تر، از سازوکارهای رسمی برای این منظور استفاده می کنند، در محله های کمتر توسعه یافته، انجام کنش جمعی نیازمند نهادهای اجتماعی غیر رسمی است که بالاتر بودن میزان مشارکت های غیر رسمی مذهبی در این مناطق، گواهی بر این موضوع است. در مجموع مطالعه بیان می کند که در تدوین سیاست ها و برنامه های شهری باید به نقش و تاثیر عوامل اجتماعی توجه کرد. انزوای اجتماعی محلات شهری و فقدان میزان اعتماد برون گروهی آن ها می تواند به منزله هشدار برای سلامتی و پایداری شهر تلقی شود. همچنین در سیاستگذاری ها و برنامه های جلب مشارکت شهروندان، باید به سازوکارهای مولد کنش جمعی و تفاوت میان آنها بر اساس توسعه یافتگی محلات توجه داشت. بنابراین می توان گفت که وضعیت سرمایه اجتماعی به جز در مواردی استثنائی که آن هم مربوط به جنبه سنتی و سرمایه اجتماعی درون گروهی می شود، در اغلب موارد به ویژه در بعد روابط انجمنی که از مؤلفه های اصلی سرمایه اجتماعی بین گروهی به شمار می رود، چندان مطلوب به نظر نمی رسد. می توان گفت که در محلات مورد مطالعه، سرمایه اجتماعی درون گروهی، بیشتر از سرمایه اجتماعی بین گروهی است. هرچه از سطح خانواده به سطوح بالاتر یعنی خویشاوندان، دوستان، همکاران، همسایگان، هم محله ای ها، همشهریان و هموطنان حرکت کنیم، از میزان سرمایه اجتماعی کاسته می شود. در این پژوهش، بین مشارکت های رسمی و غیر رسمی، همبستگی معنادار و قوی ملاحظه شد و این موضوع لزوم توجه به عرصه های عمومی این دو نوع مشارکت را در جهت تقویت یکدیگر ضروری می سازد. مشارکت های غیر رسمی مذهبی در محلات کمتر توسعه یافته به گونه معناداری بیشتر بود که می توان از بستر و حوزه عمومی نهادهای مذهبی در جهت رشد و تقویت سایر انواع مشارکت های رسمی و غیر رسمی و اعتماد عمومی در محلات کمتر توسعه یافته بهره جست.

۱۸-۱-۲- برنامه ریزی توسعه محله مینا و نتایج پژوهش

توسعه محله ای فرایندی است مبتنی بر مشارکت داوطلبانه و خودیارانه در میان ساکنان یک محله در جهت بهبود شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی. بررسی ها نشان می دهد، ابعاد اجتماعی در بیشتر رویکردهای توسعه ای از وزن غالبتری برخوردار می باشد. اهمیت سرمایه اجتماعی به عنوان عاملی جهت توسعه محله ای تا جایی است که صاحب نظران، توسعه محله ای را بدون سرمایه اجتماعی، غیر ممکن می دانند. رویکرد دارایی مینا راهبردی نوین در توسعه محله ای می باشد که مردم و کنشهای بین آنها را به عنوان دارایی های موجود در اجتماع محله ای مورد تاکید قرار می دهد. به کارگیری برنامه ریزی محله- مینا بیش از هرچیز نیازمند انسجام و یکپارچگی ساکنین در یک اجتماع محله ای و تقویت بسترها و زمینه های هویت ساز محله ای است. نهادهای محلی، سازمان های غیر دولتی و تشکل های داوطلب محلی، عناصر کلیدی این نوع نگرش است. از دیگر مشخصه های برنامه ریزی محله مینا توجه به سرمایه های اجتماعی و انسانی است و برای شکل گیری و انباشت این سرمایه ها نیازمند یک ساختار محله گرا در مدیریت و برنامه ریزی است، موضوعی که در ساختارهای تمرکزگرا، مبتنی بر دیدگاه سنتی مدیریت و بر اساس روابط عمودی و تقسیم بندی های انعطاف ناپذیر شکل نمی گیرد. برنامه ریزی محله مینا بر این نکته تاکید دارد که ساکنان محلات (به عنوان دارایی اصلی محلات) طی تجربه مشترک و طولانی زندگی در یک محیط می توانند بسیاری از نیازها و ضرورت های روزمره زندگی خود را تشخیص داده و در هماهنگی با مدیریت های سطوح بالاتر به ایجاد محلات شهری پایدار کمک کنند؛ این رویکرد هماهنگی بیشتری با زمان و فضا در مقیاس محلی دارد. تمرکز زدایی و واگذاری امور به سطوح محلی و خرد و حرکت به سمت یک نظام خودگردان برنامه ریزی و مدیریت محله ای از دیگر مشخصه های عمده در رویکرد برنامه ریزی محله مینا است. در پژوهش حاضر رابطه سرمایه اجتماعی و تمایل به برنامه

ریزی توسعه محله مینا به عنوان محور طرح مطرح بوده است و همبستگی مثبت و قوی آن اثبات گردید. مشاهده شد هرچه سرمایه اجتماعی در محله ای بالاتر بوده، تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا بیشتر بوده است. این موضوع اهمیت وجود سطح بالایی از سرمایه اجتماعی را به عنوان پیش نیاز اساسی در جهت توسعه محله ای اثبات می نماید. بر اساس این پژوهش، سرمایه اجتماعی یک پیش بینی کننده خوب برای تبیین تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا از سوی مردم است. از میان سه فاکتور سرمایه اجتماعی، حس مکان و کیفیت زندگی، سرمایه اجتماعی در مدل ارائه شده، سهم بالایی از تبیین واریانس کل تمایل به برنامه ریزی توسعه محله مینا را توضیح می دهد. با توجه به همبستگی قوی و مستقیم سرمایه اجتماعی و تمایل به برنامه ریزی محله مینا؛ می توان نتیجه گرفت: اگر سیاست توسعه محله مینا به عنوان یک راهکار اساسی در جهت توسعه پایدار شهری و بازگرداندن نشاط به جامعه شهری، مورد توجه مراجع تصمیم گیر قرار گیرد، اگر مسئولان بخواهند سیاستگذاری به صورت جدی بر برنامه ریزی توسعه محله مینا (مطابق با استانداردهای نوین توسعه شهری) داشته باشند، می بایست در ابتدای امر، به سرمایه اجتماعی و عوامل موثر بر شکل گیری آن در شهر و محله توجه نمایند و با بسترسازی مناسب، زمینه های بالابردن سرمایه اجتماعی را فراهم کنند.

۱۸-۲- پیشنهادات

- ۱-۲-۱۸- پیشنهاداتی جهت ارتقای سرمایه اجتماعی
برخی از راهکارهای افزایش سرمایه اجتماعی عبارتند از:
  - ۱- برنامه های افزایش اعتماد شهروندان (اعتماد رسمی و غیر رسمی)
  - ۲- برنامه های باز تولید هنجارها
  - ۳- بهبود ساختار شبکه ها
  - ۴- الگوسازی برای مشارکت مدرن
  - ۵- آموزش عدالت و برابری اجتماعی
  - ۶- افزایش محله گرایی با معنای اعتماد سازی و تعامل با نهادهای محلی

۷- تقویت هویت محله ای برای ارتقای مشارکت مردمی

۸- ایجاد مراکز احیای هویت محله ای برای جذب مردم در فضاهای اجتماعی

۹- شکل گیری نهادهای مدنی برای تصمیم گیری آگاهانه و داوطلبانه مردم

۱۰- برنامه ریزی مشارکت گرا و از پایین به بالا جای برنامه ریزی از بالا به پایین

۱۱- محلی گرایی و سپردن امور محلی به واحدهای کوچکتر و به دست مردم

۱۲- اطلاع رسانی و آگاه سازی برای شهروندان در جهت افزایش اعتماد و مشارکت

۱۳- آموزش جامعه پذیری مشارکت، اعتماد، انسجام اجتماعی در مدارس

۱۴- ارتقای گروههای محلی همیاری به خصوص در گروههای نوجوانان و جوانان

۱۵- حمایت از گروههای اجتماعی و کانون های فکری و فرهنگی

۱۸-۲-۲- پیشنهاداتی جهت ارتقای تمایل برنامه ریزی توسعه محله مینا

• توجه به سرمایه اجتماعی و ابعاد آن و سعی در جهت تقویت آن به عنوان عاملی موثر در بالابردن تمایل اهالی محل به برنامه ریزی توسعه محله مینا

• ایجاد جامعه مدنی به معنای کامل کلمه و فعالیت های آزادانه احزاب و گروهها و همچنین مطبوعات به عنوان رکن چهارم دموکراسی، که همه اینها، زمینه لازم برای بالابردن اعتماد به مسئولان، ایمان به توانایی های گروهی و ارتقای سطح آگاهی عمومی را باعث می گردد.

• انسجام سرمایه های کالبدی و اجتماعی در جهت رسیدن به توسعه پایدار محله ای

• بازنویسی سازمان مدیریت شهری بر اساس نقش نوین تشکل ها و گروه های محلی

• تهیه مجموعه اطلاعات کاملی از دارایی های محله

ای در هر ناحیه شهرداری (تخصص ها و مهارت های اهالی محل، امکانات کالبدی محله) و تهیه جدول SWOT

برای هر محله

• توانمندسازی مردم بر اساس تهییج آنها برای ایجاد تشکل های محلی و همکاری با آنها

• تلاش در جهت القای اعتقاد به اثربخشی فعالیت های اهالی محله به ایشان با هدف حل مسائل محلی به صورت عملگرایانه

• بسترسازی مناسب براساس قوانین و مقررات لازم در جهت اثربخشی واقعی گروه های محلی در امر بهبود و توسعه محله

• فراهم کردن زمینه های لازم جهت مشارکت شوراهای محلی در فرایند تصمیم گیری منطقه ای، ناحیه ای و محلی

۱۸-۲-۳- پیشنهاداتی برای پژوهش های بعدی

به منظور گشایش راهی برای پژوهش های آتی مرتبط با نتایج مطالعه حاضر و بر اساس نتایج حاصله پیشنهاد می شود که محلاتی نظیر صادقیه و یافت آباد که در سطح بندی انجام شده دارای بالاترین سرمایه اجتماعی بوده اند، با شیوه های کیفی مورد مطالعه قرار گیرند تا احتمالاً به این وسیله بتوان الگویی برای سایر محلات به ویژه محلاتی که در مراتب پایین سطح قرار گرفته اند، ارائه داد.

همچنین با توجه به این که محلات صاحب الزمان و فرهنگیان در پایین ترین سطوح سرمایه اجتماعی در پژوهش حاضر قرار داشته اند، لذا مطالعه موردی و عمیق تر از وضعیت این دو محله، زمینه را برای تصمیم گیری های اجرایی دقیق تر فراهم خواهد آورد. موضوع قابل توجه بعدی، تهیه نقشه پهنه بندی سرمایه اجتماعی در سطح مناطق، نواحی و محلات شهری باشد تا براساس آن، امکان تصمیم گیری و برنامه ریزی بهتر فراهم گردد.

منابع و مأخذ:

۱. آریان پور، عباس(۱۳۶۳)؛ فرهنگ کامل انگلیسی-فارسی، انتشارات امیرکبیر، تهران
  ۲. الوانی، سیدمهدی(۱۳۸۱)؛ سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه ها، فصلنامه مدیریت، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی
  ۳. بی،ارل(۱۳۸۵)؛ روشهای تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه دکتر رضا فاضل، چاپ سوم، انتشارات سمت
  ۴. حاجی پور، خلیل(۱۳۸۵)؛ برنامه ریزی محله مینا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار، نشریه هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شماره ۲۶
  ۵. زرگر، محمود(۱۳۸۴)؛ راهنمای جامع SPSS، چاپ اول، انتشارات بهینه
  ۶. سلسله، علی(۱۳۸۸)؛ بررسی رابطه سرمایه های اجتماعی و برنامه ریزی توسعه محله مینا، پایان نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران
  ۷. سیف الدینی، فرانک(۱۳۷۸)؛ فرهنگ واژگان برنامه ریزی شهری و منطقه ای، شیراز، دانشگاه شیراز
  ۸. شریفیان ثانی، مریم(۱۳۸۰)؛ سرمایه اجتماعی: مفاهیم اصلی و چارچوب نظری، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال اول، شماره ۲، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی
  ۹. شیروانی، علیرضا (۱۳۸۲)؛ بررسی تاثیر عملکرد سازمان های بخش دولتی بر سرمایه اجتماعی، رساله دکتری مدیریت دولتی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
  ۱۰. عارفی، مهیار(۱۳۸۰)؛ به سوی رویکرد دارایی- مینا برای توسعه اجتماع محلی؛ ترجمه نوین تولایی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰
  ۱۱. غفاری، غلامرضا(۱۳۸۳)؛ سنجش سرمایه اجتماعی، مجموعه مقاله های نخستین سمپوزیوم سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی
  ۱۲. فیروزآبادی، سیداحمد و ایمانی جرجانی، حسین(۱۳۸۵)؛ سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی- اجتماعی در کلان شهر تهران، فصلنامه علمی پژوهشی
- رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، سال ششم، شماره ۲۳
۱۳. کلمن، جیمز(۱۳۸۴)؛ نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی، کیان تاجبخش، سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز، حسن پویان، تهران، نشر شیرازه
  ۱۴. معین، محمد(۱۳۶۲)؛ فرهنگ فارسی، جلد ۵، تهران، انتشارات امیرکبیر
  ۱۵. موسوی، سید احمد(۱۳۸۵)؛ برنامه ریزی توسعه محله ای با تاکید بر سرمایه اجتماعی، پایان نامه کارشناسی ارشد شهر سازی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر
  ۱۶. ناطق پور، محمدجواد و فیروزآبادی، سیداحمد(۱۳۸۴)؛ سرمایه اجتماعی و عوامل موثر بر شکل گیری آن در شهر تهران، مجله جامعه شناسی ایران، شماره ۴
  ۱۷. واس، دی.ای.دی(۱۳۸۱)؛ پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، چاپ دوم، نشر نی.
18. Field, John(2003), Social Capital, London, Routledge
19. Fridman, John(1993); «Toward a Non-Euclidian Mode of Planning- APA Journal», Autumn
20. Jonston, Rj. & et al(2001); the dictionary of Human Geography, Black well, New York.
21. Knox, Paul & Stevenpich(2000); urban-social Geography, Pearson edition, England, fourth edition.
22. Madanipour, A(2003); «How relevant is planning by neighbourhoods today?», in Town Planning Review, 72
23. Noll Michelson, W. (2004); «Man and His Environment», Addison Wesley, New York.
24. Paxton, Pamela(1999); Is social capital declining in the United State? a multiple indicator assessment. AJs. Vol 105. No.

25. Schoonraad, M. (2002); «New Urbanism or New Elitism?» , in Leading Architecture
26. Simerlla, C. Felters (1998); The Question of Participation, Toward Authentic Public Participation, Public Administration Review, Vol. 58, Issue 4.
27. Wall, E. & Gabriele, F. & Frans, S. (1998) «Getting the goods on Social capital», Rural Sociology, Vol 63, Issue 2.
28. Woolcock, M & Narayan, D. (1999) Implication for Theory, Research and Policy . World Bank. www.mapl.com.au
29. WWW.Tehran.ir

شروېشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۲ پاییز ۹۲
No.32 Autumn 2013

۱۰۰